

ANA-VALERIA GORCEA (STOICA)

"Petru Maior" University of Târgu-Mureș

CHARACTER'S AVATARS IN MIRCEA NEDELCIU'S NOVEL ZODIA SCAFANDRULUI

Abstract: Based on the idea that generally the literary creation conveys an anthropocentric image of the world, we will try to identify in this paper the different instances of the characters appearing in Mircea Nedelciu's novel, Zodia scafandrului. We will delve into the transformations they go through and the effects of the communist rule on their identities, rule that creates an opposite effect that the one intended, the so-called boomerang effect. The novel, built on two narrative plans, autobiographical and fictional, is a showcase of the living conditions in an oppressive system, with at its forefront the main character trapped between duties, constraints and imperatives imposed by the society, along with his aspirations, needs and personal characteristics, which give the dimension of surface and deepness to the novel.

Keywords: Mircea Nedelciu, "The Diver's Sign", character, deepness, surface, pressure.

Romanul *Zodia scafandrului* (Editura Compania, 2000) poate fi considerat un roman al maturității artistice a prozatorului Mircea Nedelciu. Acest „roman inedit”, după cum însuși prozatorul îl numește, a fost scris în perioada 1988-1992 și face parte dintr-un proiect amplu dar nefinalizat, notează Adina Keneres¹. Proiectul inițial al prozatorului anunța o tetralogie ce cuprindea lunile: I. Februarie, II. Decembrie, III. Martie și IV. Noiembrie, singura parte dusă până la capăt fiind prima – februarie, având 25 de capitole, pe care prozatorul le-a revăzut în anul 1996. După cum s-a constatat, chiar dacă romanul ar fi trebuit să continue, nu este „«o carte neterminată». Cuvintele nu cad în gol la mijlocul frazei finale”², textul are limpezimea unei opere întregite, cizelate. Ce se remarcă în acest ultim roman, este că prozatorul se desprinde de tehnicitatea și instrumentele de lucru uzitate în scrierile anterioare și se dedă la delicii narative. Surpinde, în schimb, nota pronunțat autobiografică și *scritura directă, explicită*³ a discursului în care nu mai sunt reținerile impuse de regimul totalitar, ci franchețea și libertatea de exprimare a opiniilor în mod public, recăpătate odată cu înlăturarea regimului comunist – fie că sunt despre realitatea politică și socială, fie despre cea sexuală.

Ideea noului roman, simțită și testată până la cristalizarea acesteia, apare, mai întâi, în ultima scriere din volumul *Și ieri va fi o zi*⁴ – *Primul exil la cronoscop* –, lucru de care suntem atenționați, după cum obișnuiește însuși autorul: „... ideea cărții următoare îți vine imediat ce ai pus punct la capătul ultimei propoziții din cea anterioară”⁵. *Presiunea* apare încifrată în intriga textului S.F., spre deosebire de presiunea resimțită și regăsită, aici, în mod direct, ca o forță exterioară din partea sistemului opresiv care apasă și acaparează, sau ca pe o

¹ „În chip de notă asupra ediției”, la Mircea Nedelciu, *Zodia scafandrului*, Editura Compania, Seria Contemporani, București, 2000.

² Ibidem.

³ Adina Dinițoiu, *Proza lui Mircea Nedelciu. Puterile literaturii în fața politicului și a morții*, prefață de Paul Cornea, Editura Tracus Arte, București, 2011, p. 448.

⁴ Mircea Nedelciu, *Proză scurtă - Aventuri într-o curte interioară, Efectul de ecou controlat, Amendament la instinctul proprietății, Și ieri va fi o zi*, prefață de Sanda Cordoș („Mircea Nedelciu și proba clasicismului”), Editura Compania, București, 2003, p. 653, 655-656.

⁵ Mircea Nedelciu, *Zodia scafandrului*, p. 131.

forță internă, sub forma bolii, care avansează odată cu scrierea romanului și, care o dată cu terminarea romanului, crede Mircea Nedelciu, va duce la moartea sa. Tema romanului constă în confruntarea între presiuni diferite ce oscilează între opresiunea sistemului politic și social, pe de o parte, și frica de moarte, pe de altă parte.

Titlul romanului, alcătuit din cele două substantive comune – *zodia* și *scafundru* –, are sensuri conotative, ce pot oferi o grilă de lectură a textului. Astfel, *zodiacul*, conform *Dicționarului de simboluri* a lui J. Chevalier și A. Gheerbrant, are dublă accepțiune. Mai întâi, poate fi considerat un simbol în sine, și anume, *cercul* care, alături de cruce și pătrat, sugerează noțiunea de timp sau imită inteligența prin mișcarea circulară. A doua accepțiune a zodiacului, cea pe care o vom urmări în continuare, este cea de ansamblu de simboluri a căror semnificații variază în funcție de relațiile pe care le întrețin între ele, acesta cuprinzând 12 constelații⁶. Dintre acestea, cele patru luni amintite mai sus în proiectata tetralogie, corespund zodiei vârsător (februarie), săgetător (decembrie), pești (martie), respectiv, scorpion (noiembrie). Remarcăm semnul caracteristic al constelației Vârsătorului – care alături de leu, taur și scorpion, marchează timpii forte din cursa solară – și anume, imaginea unui bărbat⁷. Dacă analizăm etimologia cuvântului *scafundru* – gr. *skaphe* „barcă” + *andrós* „bărbat” –, acesta denotă atât o călătorie, în centrul căreia se află bărbatul, cât și costumul de protecție etanș și izolat față de mediul exterior folosit în apă sau la altitudini ridicate. *Scafundrul*, metaforă a presiunii, situează în centrul narațiunii figura personajului masculin, fie că aceasta se referă la condiția naratorului personaj sau al alter ego-ului său, Diogene Sava, în timpul existenței lor comuniste, fie că se referă la figura „iubitului conducător” ce se desprinde creionată în spatele capitolelor sau ca figură evocată în text.

Lucrarea de față își propune o incursiune în lumea personajului, în ceea ce privește construcția și ipostazierile sale, modul lui de a fi în lume, *pentru sine și împreună cu alții*.

Romanul este construit pe două planuri narative, unul nonfictional, desăvârșit autobiografic, și altul fictional. Chiar dacă celor două planuri le este alocat un spațiu inegal (9 capitole primului, respectiv, 16 capitole celui de-al doilea), acestea „sunt egale ca importanță și se oglindesc unul într-altul.”⁸ Naratorul ne atenționează, încă de la început, că romanul de profunzime corespunde primului plan, iar romanul de suprafață ar corespunde planului fictional, însă, considerăm că amândouă planurile conțin cele două dimensiuni: de profunzime (conflictul interior al personajului Mircea Nedelciu provocat de existența sub auspiciile politico-sociale cu efectele de rigoare și efectele bolii, respectiv, presiunea răsfântă asupra personajului Diogene Sava de către același sistemul totalitar) și de suprafață (existența de zi cu zi din perioada comunistă, întâmplările la care participă protagoniștii, informațiile de natură politică, socială și istorică): „Imaginea exactă ar fi că pielea și conștiința fac împreună o suprafață prinsă între două profunzimi pline de amenințări și capcane: trupul, pe de o parte, și corpul social, societatea noastră românească din 1988, pe de altă parte”⁹.

Construcția narativă nu este una complicată, forța romanului vine din poveste și din cei care de-a lungul paginilor o trăiesc. Imaginea bărbatului tutelează opera, în timp ce imaginea femeii este slab reprezentată. Folosirea cu preponderență a imaginii masculine, crează un mit personal al autorului, ce denotă misoginismul personajului masculin. Poate fi vorba despre un misoginism necesar, în condițiile date. Prin presiunea continuă a sistemului politic și social, care atacă, în sine, *masculinitatea* personajului prin anularea unor drepturi esențiale, cum ar fi, de exemplu, slujbe sub capacitatea intelectuală, marginalizarea, forțarea

⁶ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. 3, P-Z, Editura Artemis, București, 1969, pp. 498-502.

⁷ Ibidem.

⁸ Al. Th. Ionescu, *Mircea Nedelciu – monografie, antologie comentată, receptare critică*, Editura „Aula”, Colecția „Canon”, Brașov, 2001, p. 39.

⁹ Mircea Nedelciu, *op. cit.*, p. 9.

înspre colectivizare, preamărirea *unicului* conducător, etc. duc la o demasculinizare, față de care personajele lui Mircea Nedelciu se opun.

Cele două personaje centrale sunt în același timp asemănătoare, trăiesc în aceleași vremuri și se completează reciproc, iar cele două planuri epice dezvoltă trama narativă a fiecăruia dintre ele. În primul planul, eul biografic se conturează prin paginile de jurnal consemnate pe parcursul câtorva zile în luna februarie 1988 ce sunt transcrise în text, prin detaliile despre scrierea romanului, sau prin apariția primelor semne și gestionarea bolii, ce pare să se agraveze o dată cu scrierea romanului. Paginile de jurnal au „narrator, personaje și situații reale, legate atât de viața cotidiană cât și de viața literară a anilor `80, prin evenimente și conjuncturi în care Nedelciu a fost implicat”¹⁰. În paginile jurnalului din februarie 1988, este surprinsă perioada în care e vânzător la Librăria Cartea Românească și dorește să scoată un colet de la poștă. Chiar dacă este avertizat de Petre Răileanu, cu care poartă o discuție despre situația romanului *Femeia în roșu*, că e necesar să existe grad de rudenie pentru a putea ridica un colet, acesta e supus umilinței de tânăra poștăriță ce „are un inexplicabil sentiment al puterii discreționare”¹¹ și îi refuză dreptul de a ridica ceva ce îi aparține. Este momentul în care își face apariția sentimentul profund numit *ură*, atras de suma de nedreptăți la care este supus. Considerat de acesta semn al vulnerabilității în fața celor investiți cu uneltele abuzului găsește următoarea soluție: „ca să fii tare, nu lua în seamă nici una din nedreptăți, ia-le în glumă!”¹² Urmează apoi scene din viața cotidiană (lectură, film, întâlnirea cu roșcata Carina, așteptarea fiului la gară, ocazie cu care trenul are o întârziere de câteva ore..., diverse vizite...).

Periplul printre numele cu rezonanță din cadrul Consiliului Culturii și Educației Socialiste printre care și Bălăiță, D.R. Popescu, Ulici de către care Mircea Nedelciu este sfătuit să se supună puterii prin intrarea în partid, se încheie cu vizita și discuția cu Dulea, cel ce deține puterea discreționară. Dezaprobarea și desconsiderarea la adresa acestuia este arătată de narator prin discuția despre „gîlciul” său (modalitate prin care acesta sfidează boala care-l înspăimântă), denumire ce „vine din limbajul doftoroaielor de la țară și desemnează cam orice umflătură din zona gâtului, de la oreion sau răceală la ceea ce mă înspăimântă pe mine și nu îndrăzneam să numesc nici în gând”¹³. Propunerea lui Dulea era de a-l angaja ca redactor la o casă de film, aceasta ca urmare a interviului dat de Dan Petrescu la *Liberation* și citit la Europa liberă¹⁴, fapt ce a tulburat apele în afara granițelor datorită condiției de tânăr scriitor fără serviciu a acestuia. Propunerea este respinsă în cele din urmă de Nedelciu, care refuză să intre în partid, motivând pentru sine că „pentru un prozator adevărat e mai interesantă condiția de infractor decât aceea de funcționar al Puterii, plin de obligații și lipsit de orice putere.”¹⁵ Face acest lucru în contextul în care ani de zile nu s-a putut înscrie în partid și au existat repercusiuni din cauza dosarelor tatălui său, a cumnatului său stabilit în America, fiindcă lucra cu străinii la ONT, etc. Toate aceste situații sunt notate și analizate de către Mircea Nedelciu cu o „luciditate ținută în frâu de o viziune ironică”¹⁶. De asemenea, din cele câteva pagini de jurnal nu lipsesc figuri apropiate lui din lumea literară, cum ar fi Ov. S. Crohmălniceanu căruia îi cere sfaturi, Nic Iliescu, Sorin Preda, Iova, Pittiș etc.

Demersul autobiografic se încheie o dată cu capitolul 22, metatext al romanului, prin care aflăm întregul mecanism al scrierii romanului, explorarea adâncimilor, incursiunile în lumea scafandrilor, întâlnirea cu scafandrul Scarlat, momentele și locurile de scriere, toate

¹⁰ Al. Th. Ionescu, *op. cit.*

¹¹ Mircea Nedelciu, *op. cit.*, p. 11.

¹² Ibidem, p. 15.

¹³ Ibidem, p. 8.

¹⁴ Ibidem, p. 81.

¹⁵ Ibidem, p. 84.

¹⁶ Al. Th. Ionescu, *op. cit.*

acestea dublate de boală. Momentele de febră, de boală, de tratamente, de suferință, de diagnostice ce frizează, astăzi, realitatea – „boala periodică familială mediteraneană”¹⁷ – sunt detaliate și notate într-un mod lucid, transparent fiind asociate cu frigul „simbolic al societății comuniste din România anului 1989”¹⁸ căruia corpul i se opune.

Frigul este și cel care îi provoacă declicul personajului Diogene Sava prin care își rememorează întreaga viață, plecând din prezentul lunii februarie 1988, ora 5 dimineață în stația de tramvai. „Frigul-spaimă”, „frigul-neant”, așteptarea, frica sunt resimțite atât de către eul biografic cât și de eul ficțional, aceste stări fiind patronate de forța presiunii.

Cel de-al doilea plan narativ al romanului, cel ficțional, îl are ca protagonist pe Diogene Sava, alter ego al naratorului. Roman al devenirii acestuia (Bildungsroman), dimensiunea de profunzime este caracterizată prin aceeași presiunea răsfrântă de sistemul comunist și resimțită de personaj, întreaga narațiune este o amplificare iterativă a acestei percepții, universul fiindu-i marcat de la început de percepția enunțată de expertiza „cuprins de o spaimă grozavă”. Dimensiunea de suprafață se referă la modurile în care acesta încearcă să se încadreze într-o societate ce-i subminează integritatea și inteligența, fiind „altfel”, adică „normal [...] pentru că toată lumea o luase razna, era anormală”¹⁹, concluzie la care ajunge prin clasa a opta și pe care o menține până la final. Atât Diogene Sava cât și Mircea Nedelciu se simt și sunt „altfel” în societatea în care trăiesc. Ceea ce fac: găsesc soluții de adaptare la un astfel de climat al alienării.

Traseul devenirii figurat de întâmplările din viața lui Diogene pare a fi un model repetitiv care povestit, retrospectiv, într-o ordine cronologică arată, de fiecare dată, metafora unei existențe lipsite de conținut în acel regim totalitar. Îmbrățișarea mamei sale și ceea ce vede peste umărul ei, odată cu decizia de a-și întemeia o familie, nu poate decât să-i producă panică pentru perioada de umilințe și greutăți care va urma. Importantă e călătoria, nu neapărat cea cu trenul, cât periplul prin viața acestuia.

Prin intermediul acestui personaj, este surprinsă lumea satului din Bărăgan, începând cu perioada interbelică, este evocată familia lui Gheorghe Grecu, tatăl Nașei Dița, lumea lui Mateiu Caragiale care a locuit la moșia Sionu din Bărăgan, perioada legionară a lui naș Licsandru; urmează, apoi, instalarea comunismului cu colectivizarea, urbanizarea, Bucureștiul anilor '60-'80. Periplul istoric trece și prin Polonia anilor '80, cu greva de la Gdansk și înfișțarea sindicatului Solidaritatea.

Latura istorică are un rol important, fiindcă Diogene Sava este istoric. De 11 ani, Diogene Sava muncește la Marele Institut de Istorie (MII), condus de autoproclamatul doctor Popescu-Voinești. Diogene este cercetător la Secția Antică – Subsecția G (adică Geții), iar modul în care a reușit să obțină această slujbă este o dovadă clară a realității acelor ani (de la întocmirea dosarului cu procurarea hârtiilor și până la obținerea livretului militar, rezolvat de fratele mai mare care era dispărut cu mulți ani în urmă) cât și a *supremației* unui funcționar public (de exemplu, secretara Neaga).

Pentru delectarea lecturii, MII mai cuprindea la Secția Antică și subsecțiile: D-Daci, T-Traci, R-Romani²⁰, care, ne dăm seama, studia simplu, geții, dacii, tracii, romanii. Cea mai „puternică și periculoasă”²¹ este Secția 0 (a protocroniștilor) – aici apare și personajul Zare, din *Zmeura de câmpie* –, secție care avea putere supremă și, care, rescria istoria, într-un mod favorabil țării și *conducătorului iubit*. De fapt, se insistă pe rolul „major” pe care îl are conducătorul țării în cadrul institutului, *Tovarășu*, făcând toată treaba în privința istoriei contemporane, iar cele doisprezece tomuri stau drept mărturie pentru aceasta: *România pe*

¹⁷ Mircea Nedelciu, *op. cit.*, p. 135.

¹⁸ Ibidem, p. 136.

¹⁹ Ibidem, p. 60.

²⁰ Ibidem, p. 52.

²¹ Ibidem, p. 53.

drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, lucrare supranumită în jargon **România pe drumuri!**²² Din același capitol al grozăviilor, mai e de amintit restructurarea de instituții și întreprinderi, demolări și sistematizări în capitală, după cutremurul din 1977. Toate acestea culminează cu rescrierea calendarului, (Tovarășul aflat în zodia Vărsătorului), acestuia nefiindu-i favorabil ca „ziua suplimentară din anii bisecți să fie adăugată totdeauna zodiei Peștilor”²³, zodie în care va fi cel ce-i va urma la putere, după cum i-au prezis astrele. În tot acest decor ce frizează nebunia, Diogene Sava a găsit și el soluția salvatoare într-un astfel sistem, și anume, trecerea pe „pilot automat”²⁴ și decizia ca în tot acest timp să fie „un simplu curvar”²⁵ – o altă direcție o poveștii acestuia, în urma eșecului din adolescența sa cu Nicoleta (a se urmări perioada în care a stat în mansarda din Uranus, apoi, răbojul și în cele din urmă, kilogramele fetelor *avute*, în cursa pentru performanțe sexuale cu colegul său de la institut, Dragoș Bogdan).

Trecând peste gravitatea acestor măsuri, situația și atmosfera acestor vremuri este „reconstituită cu mare vivacitate, cu acribie descriptivă și cu vervă ironică”²⁶ de către Mircea Nedelciu, ironia fiind și una dintre „formele evoluate ale sfidării”²⁷.

În povestea lui Diogene Sava vedem și simțim transformările produse în viața la țară, modul de trai al țăranilor din perioada colectivizării, motiv de panică și presiune asupra familiei acestuia și a lui datorită refuzului tatălui său de a se înscrie în colectiv. În cele din urmă, tatăl acestuia s-a arătat mai presus decât sistemul, donând pământul său statului, refuzând, astfel, supunerea necondiționată. Împotrivirea tatălui său reprezintă o formă a demnității umane în fața presiunilor partidului, chiar dacă a atras după sine traiul părinților săi în condiții grele. Figura paternă persistă în memoria adultului Diogene Sava, iar acesta este un model pentru fiul său, fiu cu care și tatăl se mândrește și pe care îl vede ca fiind „altfel” încă de la naștere (altfel fiindcă s-a născut într-o anumită zi; altfel fiindcă a supraviețuit înghețului, atunci când a decis să-l caute în pădure pe tatăl său, după noaptea de spaimă provocată de vizita celor cu colectivizarea; altfel în momentul în care are minte pentru carte și are rezultate școlare – moment asociat cu dezamăgirea provocată de fiul mai mare, Sandu, care a fugit de acasă la Bicaz, după ce a fost prins de tatăl său împreună cu Nașa Dița într-o postură indecentă, etc.).

În final, Diogene Sava își încheie călătoria aducând-o pe Renata-Veturia în locul său natal. Scopul acestei călătorii, nu e altul decât să o prezinte pe viitoarea sa soție părinților săi. Acest fapt produce o adevărată surpriză familiei, care nu credea ca fiul lor, trecut deja de 35 de ani (bătrân pentru însurătoare, în concepția populară), se va mai însura. Importantă este povestea care se leagă pe parcursul aceste călătorii, și care formează povestea devenirii lui Diogene Sava și a societății românești.

Romanul lui Mircea Nedelciu figurează, pe lângă dimensiunea pronunțat autobiografică, una sociologică, prin care prozatorul conturează societatea românească la sfârșitul secolului al XX-lea ce a făcut compromisul alienării pentru o perioadă lungă de timp.

²² Ibidem, p. 54.

²³ Ibidem, p. 124.

²⁴ Ibidem, p. 55.

²⁵ Ibidem

²⁶ Ion Bogdan Lefter, *O oglindă purtată de-a lungul unui drum. Fotograme din postmodernitatea românească*, Editura Paralela 45, Pitești, 2010, p. 311.

²⁷ Radu G., Țeposu, *Viața și opiniile personajelor*, Editura Cartea Românească, Bacău, 1983, p. 184.

Bibliografie de referință

1. BILȚ, Valeria, *Mircea Nedelciu. Aventuri în curtea interioară a postmodernismului*, prefață de Gheorghe Glodeanu („Mircea Nedelciu și poetica postmodernismului”), Editura Tipo Moldova, Iași, 2011.
2. BOLDEA, Iulian, *Metamorfozele textului (Orientări în literatura română de azi)*, Editura „Ardealul”, Târgu-Mureș, 1996.
3. CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, *Dicționar de simboluri*, vol. 1-3, Editura Artemis, București, 1969.
4. DINIȚOIU, Adina, *Proza lui Mircea Nedelciu. Puterile literaturii în fața politicului și a morții*, prefață de Paul Cornea, Editura Tracus Arte, București, 2011.
5. IONESCU, Al. Th., *Mircea Nedelciu – monografie, antologie comentată, receptare critică*, Editura „Aula”, Colecția „Canon”, Brașov, 2001.
6. LEFTER, Ion Bogdan, *O oglindă purtată de-a lungul unui drum. Fotograme din postmodernitatea românească*, Editura Paralela 45, Pitești, 2010.
7. NEDELCIU, Mircea, *Zodia scafandruului*, Editura Compania, Seria Contemporani, București, 2000.
8. NEDELCIU, Mircea, *Proză scurtă - Aventuri într-o curte interioară, Efectul de ecou controlat, Amendament la instinctul proprietății, Și ieri va fi o zi*, prefața de Sanda Cordoș („Mircea Nedelciu și proba clasicismului”), Editura Compania, București, 2003.
9. PETRESCU, Liviu, *Romanul condiției umane*, Editura Minerva, București, 1979.
10. POPOVICI, Vasile, *Lumea personajului*, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 1997.
11. PRINCE, Gerald, *Dicționar de naratologie*, traducere de Sorin Pîrvu, Editura Institutul European, Iași, 2004.
12. ȚEPOSU, Radu G., *Viața și opiniile personajelor*, Editura Cartea Românească, Bacău, 1983.
13. *** *Dicționar de terminologie literară*, coord. Emil Boldan, Editura Științifică, București, 1970.

The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development, as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652.